

Σημειώσεις

1. *Η Διαλεκτική του Διαφωτισμού*, μτφρ. Ζ. Σαρίκας, Αθήνα 1986, σ. 253.

2. Έτσι μεταφράζουν το «Der historische Materialist [...] betrachtet es als seine Aufgabe, die Geschichte gegen den Strich zu büirsten»: «Ο ιστορικός υλιστής [...] θεωρεί έργο του να ξυστρίξει την ιστορία ανάτριχα» του μπενγιαμινικού κειμένου οι Γ. Φαράκλας- Α. Μπαλτάς: Βάλτερ Μπένγιαμιν «Για την έννοια της Ιστορίας», *Ο Πολίτης*, τχ. 43, 21 Νοεμβρίου 1997, σ. 33.

3. Βάλτερ Μπένγιαμιν, *Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας*, μτφρ. Μ. Παράσχης, Αθήνα, 1983, σ. 11. (Τροποποίησα ελαφρά

την, στην προηγούμενη πρόταση αναφερόμενη, μεταφραστική εκδοχή παίρνοντας υπόψη τόσο την παραπάνω αναφερθείσα μετάφραση των Φαράκλα-Μπαλτά, όσο και το γερμανικό πρωτότυπο «Über den Begriff der Geschichte», Walter Benjamin, *Gesammelte Schriften*, Φραγκφούρτη 1974, Τόμος I.2, σσ. 691-704)

4. Μ. Bajtín, *La cultura popular en la Edad Media y en el Renacimiento. El contexto de François Rabelais*, (ισπ. μτφρ.) Μαδρίτη 1987, σ. 429.

5. Σελίδα 156 του βιβλίου.

6. *Οι άορατες πόλεις*, μτφρ. Α. Χρυσοστομίδης, Αθήνα 2004, σ. 66.

7. *Δοκιμές*, 2ος τόμος, Αθήνα (5η εκδ.) 1984, σ. 161.

Η ηθικά υπεύθυνη στάση του θεωρητικού:
Βασίλης Αλεξίου, *Λογοπραξίες. Θεωρητικές προβολές στη λογοτεχνία και τη γλώσσα*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2008, σ. 335

Κατά μία παράξενη συγκυρία, η εγχώρια εκδοτική παραγωγή των τελευταίων ετών στον χώρο της Θεωρίας Λογοτεχνίας και της Πολιτισμικής Κριτικής ευτύχησε να εμπλουτιστεί με μια σειρά από σημαντικές μελέτες σχετικές με το έργο του Mikhail Bakhtine. Πρωτότυπες ή μεταφρασμένες, αυτοτελείς ή εντεταγμένες σε ανθολογίες θεωρητικών κειμένων και σε πρακτικά συνεδρίων, επιτυγχάνουν να αναδείξουν την μέχρι πρόσφατα παραγνωρισμένη στον τόπο μας μπαχτινική συμβολή στη διαμόρφωση του τοπίου της σύγχρονης πολιτισμικής θεωρίας. Η αξία των μελετών αυτών έγκειται αφενός στην ουσιαστική εξοικειώσή τους με την θεωρητική επικαι-

ρότητα του εν λόγω γνωστικού πεδίου (πβ. ενδεικτικά τις μελέτες του Ken Hirshkor και της Ann Jefferson στον τόμο *Μεταμαρξιστικά ρεύματα στην αισθητική και στη θεωρία της λογοτεχνίας* (2004), σε μετάφραση, εισαγωγή και επιμέλεια του Φώτη Τερζάκη) και αφετέρου στον διάλογο που υποβάλλουν, ρητά ή υπόρητα, τις θέσεις του Ρώσου θεωρητικού με αυτές άλλων διανοητών του εικοστού αιώνα, όπως *Η Αναγέννηση του νοήματος*, της Χρύσης Καρατσινίδου (2005), ή ακόμη, οι σχετικές με τη μπαχτινική θεωρία μελέτες του τόμου *Λογοτεχνία - Διαλογικότητα - Ψυχολογία*, των εκδόσεων Ατραπός (2007).

Στη χορεία των έργων αυτών, οι Λογο-

πραξίες του Βασίλη Αλεξίου κατέχουν μια ιδιαίτερη θέση. Πρόκειται για έναν τόμο έντεκα σχεδόν αυτούσια αναδημοσιευμένων μελετών της τελευταίας δεκαετίας, οι οποίες έρχονται να θυμίσουν για ποιο λόγο η θεωρητική μελέτη ως «πράξη δημόσιου λόγου» καλείται να αποτελέσει μια «ηθικά υπεύθυνη πράξη» (σ. 17) και παράλληλα να διδάξουν με ποιο τρόπο ο θεωρητικός είναι εφικτό να ανταποκριθεί στο αίτημα αυτό. Με όχημα τον μπαχτινικό στοχασμό, επιχειρούν να συμβάλουν σε μία έξοδο της Θεωρίας από την επικράτεια του μεταμοντέρνου διανοουμενισμού. Αν ο J. L. Austin στα πλαίσια της θεωρίας των πράξεων ομιλίας (speech acts) αναδεικνύει, σύμφωνα με τον ομώνυμο τίτλο του έργου του, πώς να κάνουμε πράγματα με τις λέξεις (*How to Do Things with Words*), ο Β. Αλεξίου «προσγειώνει» τον θεωρητικό λόγο χάριν του αναγνώστη, προκειμένου, μεθοδικά και με συνέπεια, να του αποκαλύψει τα κείμενα ως σημαίνουσες πρακτικές λόγου που «παράγουν διάλογο και αντίλογο, δράσεις και αντιδράσεις, αναπαραστάσεις, στάσεις, αντιστάσεις και ενστάσεις» (σ. 276).

Βασισμένος σε μια πλούσια θεωρητική παρακαταθήκη, την οποία επικαλείται μόνον όσο κι όπου χρειάζεται, άλλοτε για να ενισχύσει τις απόψεις του κι άλλοτε για να επισημάνει τις ενστάσεις του, αποσυνδέει συστηματικά στα επιμέρους κεφάλαια του βιβλίου του την Πολιτισμική Θεωρία από την ηγεμονική παρουσία των πολιτισμικών σπουδών (cultural studies). Μέσω συχνών, αν και επιλεκτικών, αναφορών σε κείμενα της κλασικής μαρξιστικής και μεταμαρξιστικής σκέψης (σε έργα των: K. MARX, F. ENGELS, L. ALTHUSSER, T. EAGLETON, F. JAMESON, R. WILLIAMS), σε θέσεις εκπροσώπων της Κριτικής Θεωρίας (T. ADORNO, M. HORKHEIMER, W. BENJAMIN, J. HABERMAS), του μεταδομισμού (R. BARTHES, M. FOUCAULT), της αποδόμησης (J. DERRIDA), της μεταποικιακής

κριτικής (E. SAID), αλλά και κορυφαίων γλωσσολόγων (F. de SAUSSURE, E. BENVENISTE) και κοινωνιολόγων (P. BOURDIEU), υποβάλλει διαρκώς τον κριτικό λόγο σε μία «αγωνιστική διαλογικότητα».

Στις δυσοίωνες εκτιμήσεις που διατυπώνονται τα τελευταία δέκα χρόνια από έγκριτους εκπροσώπους της Θεωρίας λογοτεχνίας στην Ευρώπη και την Αμερική σχετικά με το εύρος και τις προοπτικές της, οι Λογοπραξίες αντιτείνουν μια άλλη προσέγγιση του όλου θέματος μέσα από τη δυναμική, απομνημειοποιημένη θεώρηση του λογοτεχνικού κειμένου. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην εξαντλούνται σε μια προσαρμογή των μπαχτινικών απόψεων στην κειμενική, την μετακειμενική (κριτική) και την περικειμενική (θεσμική) ιδιαιτερότητα του νεοελληνικού παραδείγματος. Ακόμη και στις τρεις μελέτες οι οποίες εκ πρώτης όψεως φαίνεται να έχουν μια τέτοια στόχευση (πρόσληψη του υπερρεαλισμού ως κινήματος της ιστορικής πρωτοπορίας στην Ελλάδα και στην Ισπανία· γλωσσική φιλοσοφία του σολωμικού Διαλόγου· ετερολογία του Βάρναλη στα έργα της λεγόμενης «δημιουργικής του δεκαετίας»), η εύπεπτη θεωρητικολογία παρακάμπτεται επιμελώς, αφήνοντας τα περιθώρια για μια σειρά ουσιαστικών επισημάνσεων σχετικών με:

τη σύλληψη της γλώσσας ως *modus operandi* και όχι ως επίσημου και κανονικοποιημένου *opus constructum*·

τη σημασία κατανόησης του λογοτεχνικού κειμένου ως ανθρώπινης πρακτικής, ως «δρώσας έννοιας» (M. BAKHTINE) εντός της κοινωνίας·

το «ευρύ δίκτυο διασυνδέσεων» που λανθάνει πίσω από μία επιστημολογική τομή, νοούμενη στο αισθητικό πεδίο όχι ως ανοικειωτική τεχνοτροπία, αλλά ως πρόγραμμα διαμορφωμένο μέσα σε ένα ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο με βάση τη «δυναμική των συμβολικών ανταλλα-

γών», αλλά και τις «δυνάμεις που απελευθερώνει η συμβολοποίηση ή η ιδεολογικοποίηση αυτής της ίδιας δυναμικής» (σ. 44).

Με απόλυτη συνέπεια προς τις θέσεις στις οποίες επανειλημμένα επανέρχεται στις επιμέρους μελέτες του τόμου μέσω μιας σειράς αδήλωτων αυτο-παραθεμάτων, ο Β. Αλεξίου προβάλλει ευφυώς την αντίστασή του στην ευκολία των ευκαιριακών διατυπώσεων που δεν εκφράζουν μια σημαίνουσα στάση. Σε τόνο ενίοτε καρναβαλικό (M. BAKHTINE), βάλλει συστηματικά τόσο κατά της χρησιμοθηρικής ή της ναρκισσιστικής ενασχόλησης του θεωρητικού με τα λογοτεχνικά κείμενα, όσο και κατά της «βολικής» αποκοπής της θεωρίας από την πράξη της διδασκαλίας. Αντιμετωπίζοντας τα λογοτεχνήματα «όχι μόνον ως προς ανάλυση “αντι-κείμενα” αλλά κυρίως ως κοινωνικά δημιουργήματα δρώντων, αλληλεπιδρώντων και αλληλεπιδρώντων ιστορικών υποκειμέ-

νων» (σ. 97), συνηγορεί υπέρ μιας κριτικής ανάλυσής τους, ικανής να αναδείξει όχι απλώς πώς αυτά διαβάζουν και ερμηνεύουν την πραγματικότητα αλλά και πώς, εκθέτοντάς την, τη μετασχηματίζουν.

Αξιοσημείωτη, τέλος, είναι η συμπίεση των Λογοπραξιών με τις λίγες εκείνες θεωρητικές φωνές που επιτυγχάνουν στον τόπο μας να ελέγξουν την περιρρέουσα «κειμενική ιδιώτευση», χωρίς να καταφεύγουν σε μια άτοπη και άσκοπη μηδενιστική ρητορεία. Παρουσιάζοντας μάλιστα τις θεωρίες του λόγου ως πρόκληση για τις εγχώριες προσεγγίσεις του λογοτεχνικού κειμένου, επιφέρουν μια πολλά υποσχόμενη τομή που συνάδει πλήρως με το αίτημα για διασύνδεση των ανθρωπιστικών επιστημών με την κοινωνία, σε μία εποχή που η παρέμβασή τους στα δρώμενα είναι όχι απλώς χρήσιμη, αλλά και επιβεβλημένη.

Τιτίκα Καραβία

Μ. Δαφέρμος, Περιθωριοποίηση και εκπαιδευτική ένταξη. Η περίπτωση των Τσιγγάνων του Ηρακλείου Κρήτης, Ατραπός, Αθήνα 2006

Τα ΜΜΕ ασχολούνται συχνά με τους Τσιγγάνους. Είναι, βλέπετε, θέμα «πιασάρικο», με χρώμα, φολκλόρ, εξωτισμό, θόρυβο κλπ. Καμιά φορά θίγονται και τα προβλήματά τους, όταν οι μη-Τσιγγάνοι δυσανασχετούν με τη συνύπαρξη των παιδιών τους με τσιγγανόπουλα στο σχολείο, όταν εκδιώκονται από τους καταυλισμούς τους, όταν τα περίφημα στεγαστικά δάνεια δεν φθάνουν στον προορισμό

τους κλπ. Έτσι μπορεί να προκαλούνται συμπάθειες, αλλά αυτό δεν φτάνει, γιατί παραβλέπονται οι παράγοντες που δημιουργούν τις διαχωριστικές γραμμές και κατασκευάζουν τον «άλλο» ως ξένο αποδίδοντάς, του αταβιστικά χαρακτηριστικά και ιδιότητες που διαιωνίζουν τα στερεότυπα.

Το ενθαρρυντικό είναι ότι τα τελευταία χρόνια πολλοί είναι οι επιστήμονες που ασχολούνται με το θέμα της περιθωριοποίη-